

Pavao Tekavčić
Zagreb

UDK 821.163.42.09 Čorak Ž.

Slovenija v enem od najboljših del sodobne hrvaške nenarativne književnosti

Memoarsko-lirska knjiga Krhotine ('Črepinje')¹ znane sodobne hrvaške pisateljice in umetnostne zgodovinarke Željke Čorak je že bila predmet recenzij, analiz in posameznih študij,² ki so osvetlile različne vidike tega več kot izjemnega besedila: lirsko evokacijo, ljubezen do izgubljenega rodnega doma in do preteklosti svojega kraja, miselnost in refleksivnost, poglobljeno znanje, plemenito dostojanstvo in vzvišenost, osebni slog in bogat jezik. So pa tudi prvine, ki do sedaj, vsaj kolikor je nam znano, še niso vzbudile pozornosti raziskovalcev, tako da so ostale v ozadju, nekako spregledane. Ena od teh prvin je tudi prisotnost Slovenije, njenih ljudi, kulture, folklore jezika, spominov — skratka, Slovenija v Krhotinah. Sem sodijo slovensko-hrvaški osebni stiki, navzočnost književnih del, jezikovni vplivi, dialektizmi. Prepričani smo, da je ta sestavina *pars non minima* celotne vrednosti knjige in da si zasluži posebno, celovito obravnavo.

Avtorica Krhotin Željka Čorak³ je po rodu iz Prezida, vasice severno od Čabra v skrajnem severnem delu Gorskega kotarja, tik ob hrvaško-slovenski meji. Ekonomski, kulturni in sploh človeški stiki med obema narodoma so bili od nekdaj tesni, njuni govori pa so si zelo blizu, tako da je komunikacija (*intercourse*) mogoča brez težav.⁴ Treba je poudariti, da so se v preteklosti tudi otroci iz Prezida šolali v slovenskih urbanih središčih: avtorica piše, da se je ena od njenih tet šolala v Marienheimu v Kočevju (str. 60), prav tako mamin brat Franjo (str. 56), ena od starih tet pa je svojčas obiskovala tečaj finega kuhanja v ljubljanskem Slonu (str. 178). Vse to je seveda le del slovenske prisotnosti v vasi, kot je bil Prezid v začetkih devetnajstega stoletja.

Najbrž je avtorico za izbiro teme v Krhotinah spodbudila želja, da bi pokazala, da hrvaška provinca v 19. stoletju (in tudi v prvih desetletjih 20. stoletja, dodajamo) le ni bila tako izključno rustikalna, kot se je mislilo in se še vedno misli (str. 9); drugi dve spodbudi pa sta razdejanje v času 2. svetovne vojne (julija 1942 sta pogoreli dve od treh družinskih hiš v Prezidu) in velike težave v povojnem

¹ Ž. Čorak (1991). Krhotine. Prilog poznavanju hrvatske provincije u devetnaestom stoljeću. Zagreb.

² Bošković, 1997, Maroević, 1994, Šafranek, 1998, Škunca, 1995, Tekavčić, 1997, 1998a, 1998b, 1998c.

³ Željka Čorak, roj. v Zagrebu leta 1943, je študirala umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu in tam leta 1976 doktorirala. Je svétnica na Inštitutu za umetnostno zgodovino v Zagrebu. Objavila je veliko del, največ iz svoje stroke: Kaleidoskop (1970), U funkciji znaka. Drago Iber i hrvatska arhitektura između dva rata (1981), Zagrebačka katedrala (soavtorica) (1988), Zagreb, pisani prostor (1994). Prevaja iz francoske in italijanske poezije.

⁴ Gl. za to najpomembnejši vir, Barac – Grum, 1993. Osrednja téma knjige je čakavsko-kajkavski jezikovni, torej interni hrvaški stik, vendar se avtorica veliko posveča slovensko-hrvaškim stikom. V Gorskem kotarju ima narečje Prezida poseben položaj in prebivalci se dobro zavedajo svojih jezikovnih posebnosti, tako glede na sosednje govore v Gorskem kotarju, kakor tudi glede na bližnje slovenske govore (Barac – Grum, 1993: 80, op. 61).

času zaradi razlastitve dela stanovanja v Zagrebu in posestva v Prezidu, kar je pripomoglo k avtoričinemu »frustriranemu« otroštvu (str. 11). Spodbude so bile torej različne, a osrednja téma je vsekakor zgodovina družine, ki se ponaša z več kot stoletno tradicijo: najstarejši dokument o prvem doslej znanem članu rodbine je iz leta 1787 (str. 20–21). Pri vsem tem pa ne gre samo za ekonomsko bogastvo, temveč tudi za visoko kulturno raven: bogata »biblioteka vaškega trgovca« (str. 205–227), razmeroma veliko število intelektualcev, bankirjev, izšolanih trgovcev. Omembe vredna je tudi notranja oprema hiš in hišnega inventarja, z veliko okrasnimi predmeti. Vse to priča o visokem življenjskem standardu in ustrezni materialni in duhovni kulturi. Rekonstruirati to, kar je ostalo, kar je bilo mogoče rešiti iz ognja in drugih razdejanj, zlepit te »črepinje« v metaforičnem in večkrat tudi v materialnem pomenu, obnoviti v domišljiji družinski dom in drage člane družine, to je ravno vsebina Krhotin, predvsem njihovega osrednjega dela z naslovom *Med stvarmi in sanjami* (str. 71–203). Na kratke znanstveno-strokovne opise posameznih predmetov, in ti opisi so sami po sebi dovolj pomembni, se vežejo avtoričine res edinstvene asociacije, refleksije, aluzije, metafore, ki se ne morejo primerjati s čim podobnim⁵ in so brez dvoma največja vrednost dela.

Za čustveno podoživljanje Željke Čorak so prepričljive tudi njene besede, da namreč velik del njene družine izvira iz Slovenije (str. 188). Njena babica je bila Slovenka iz Novega kota (Binkla), vasice, ki se z Žalostnega (ali Kozjega) vrha nad Prezidom, to je z druge strani meje, vidi v globeli »kot majhna maketa« (str. 178). Avtoričina mati se je na začetku 2. svetovne vojne poročila v Ljubljani pred Črno Madono v Frančiškanski cerkvi in duhovnik je med priložnostnim govorom rekel, da »življenje ni praznik« (str. 142): »uganil je«, pravi Željka Čorak, z aluzijo na življenje svoje matere, težko in polno trpljenja. Teta Julija je bila kot dekletce v internatu Marienheim v Kočevju; deklice so tam prepevale neko prijetno pesmico, od katere sta ji ostali v spominu samo dve katici, medtem ko je bila melodija, tako kot ostali del besedila, »odgriznjena« (pogosta avtoričina metafora). Ohranjeni vrstici sta bili tidve:

*Šašek, kodrolasek v oknu sedi,
bele snežinke z usti lovi,
Snežinke bele z usti lovi.*

*K njemu se pripelje po bisernih tleh
Detece Jezus v zlatih saneh,
Detece Jezus v zlatih saneh.*

V spomilih avtoričine mame (str. 283–297), ki so v dobršnem delu podlaga za avtoričino lastno besedilo, beremo, da je njen oče, torej ded Željke Čorak, rad prepeval pesmi, ki se po naslovih zdijo slovenske: »Nocoj, nocoj«, »Glej, sosedovo poglej«, »Stoj mi, stoj mi, Ljubljanca« (str. 295–296). Z njim je povezana tudi tale reminiscenca, morda sploh najlepša v vsem delu. Ded, Josip Poje, je bil zelo pobožen in je vsak dan molil, molitev pa se je vedno končevala z besedami »Vare nas uagna pasvetnega i večnega — amen«. Ob spominu na požar v letu 1942 avtorica komentira: »Od večnega je ostal brez dvoma nepoškodovan, posvetni pa mu ni v ničemer prizanesel«. ⁶ Ded Josip Poje je sicer umrl že leta 1936, a njegova prošnja ob koncu molitve je kot nekako védenje, skoraj bi rekli videnje, kaj se bo zgodilo z njegovo imovino v Prezidu šest let pozneje. Na slovenske člane širše rodbine se veže tudi *pismo* svakinje avtoričine babice, poslano leta 1917 iz Ljubljane v Prezid, kjer toži nad težkimi prehrabnenimi razmerami v Ljubljani: skrbi jo namreč, »kaj bo, ako ne bo nič več kruha« (str. 54).

V že omenjeni »biblioteki vaškega trgovca« je bilo kar lepo število slovenskih ali vsaj s Slovenijo povezanih del. Najstarejša in prav gotovo najzanimivejša je knjiga z naslovom *Kristusovo tz plene vz*

⁵ Bošković, 1997: 59.

⁶ Hrvaško besedilo: »Čuvaj nas ognja vremenitog i vječnog — amen«. Od vječnoga je sigurno ostao pošteden, dok mu vremeniti nije poštedio ništa.«

ozsm postneih pridzgak, kz jih je imel Anton Pzkez, Kaplan pzs s: Jakobz vz Lublanz vz lézt 1831. Po negovz smrtz na svatlobu dal Joxef Burger, duhovnzak vz Lub.lanszk duhovuznzaz. Vz Lublanz, Natisnil Joxef Blaznik, 1835. Ima na prodaj Leopold Kremzar, bukvovez pod Trančo Nro 12. (str. 210). Knjiga je torej v metelčici. — Drugi naslovi (nekoliko skrajšani) so: Josef Šuman, *Die Völker Oesterreich-Ungarns. Ethnographische und culturhistorische Schilderungen*, Zehnter Band //, Wien und Teschen // 1881; *Slovenska antologija, Cvieče slovenskoga pjesništva*, Sabrao i uredio Dr. Fran Ilesič //, Zagreb 1906; Franjo Marković, *Rodni kraj Stanka Vraza. Crtica prigodom 70-godišnjice Vrazova rođenja. Preštampano iz »Obzora«, U Zagrebu // 1880; Branko Drechsler, *Stanko Vraz. Studija*, izdala Matica Hrvatska i Slovenska, Zagreb 1909; *Spomen-cvieče iz hrvatskih i slovenskih dubrava. U vienac savila Matica Hrvatska // Zagreb 1900; Slovnicu ruska za Slovence, Spisal Matija Majar*, tiskana na Dunaju pri oo. Mehtaristih, 1867 //;⁷ Dr. Karol Tumliř, *Nemška jezikovna vadnica za ljudske šole — Deutsches Sprachbuch für nichtdeutsche Volksschulen*, Ljubljana 1920; France Preširn, *Pesmi. S pesnikovo podobo, z njegovim životopisom in estetično-kritičnim uvodom*, izdala Jož. Jurčič in Jož. Stritar, v Ljubljani 1866. Založila Otona Wagnerja prodajalnica knjigarskih, umetnijskih in muzikalnih reči; Anton Aškerc, *Izbrane pjesme*, Priredio Dr. A. Bazala, Zagreb 1913.*

Zdi se nam, da temu seznamu slovenskih oz. slovenističnih publikacij v majhnem Prezidu, tedaj »Bogu za hrbtom«, kak poseben komentar res ni potreben.

Pomembna komponenta slovenske prisotnosti na območju Prezida in Čabra so tudi dialektizmi. Konec vsakdanje molitve avtoričinega deda smo že spoznali; na slovenski toponim *Kurešček* spominja ime nekega lokalnega svetnika *Kureščok* (str. 200),⁸ isto končnico pa najdemo tudi v imenu gozda blizu Prezida *Grečok* (str. 297) in v imenu igrčke *Škilčok* (str. 194). V izredno bogati domišljiji Željke Čorak so se žabice okoli Prezida ponoči pogovarjale: ena je vprašala *Botrca, kaj kuhašče?*, druga pa ji je odgovarjala *Suk, suk* (avtorica vidi v tem italijanizem *sugo* 'omaka') (str. 82). Otroci so se kopali ob *jezuz* ('jezu'), čeprav je bilo to seveda prepovedano (str. 83). Pri nekih znancih v Novem kotu (Binklu) se je na podstrešju kar trlo slastnih suhomesnatih dobrot, ki so stale skupaj z *glazami* (= slikami na steklu) (str. 178); delavci v gozdu so redno kuhali žgance, večkrat zabeljene z *zasiko*, kar je čakavska oz. ikavska oblika slovenske *zaseke* (str. 179). Avtoričina mati se spominja imena »grajske njive« (str. 283), prav tako pa neke stare služkinje, ki jo je kot otrok rada zajahala kot *konjičeka* (str. 283): gre za hibridno slovensko-hrvaško obliko (hr. bi bilo *konjića*, slovensko pa *konjička*).⁹ Vaškemu pastirju so v Prezidu rekli *črejdnek*, njegovemu pomočniku pa *pagajneč* ('pogajnač») (str. 292). Slovenizem je tudi beseda *kazuc*:¹⁰ avtoričina mati jo navaja v narekovajih, prevaja pa s hrvaškim *sjenik*. Očitno gre za lokalno obliko standardne, ki je seveda *kozolec* (prav tam).

Naj končamo z dvema obrednima pesmicama: prva (str. 168–169) je božična in je lep primer slovensko-hrvaških jezikovnih interferenc, druga (str. 170–171) pa je za Sv. Tri kralje; je slovenska

⁷ Tukaj je naveden tudi nepopolni naslov *Slovnica (slovensko-njemačka)* z dodanim vprašajem in brez kakršnikoli drugih podatkov.

⁸ Po avtoričinih besedah je bil *Kureščok* neki lokalni svetnik, ki je »ilegalno« prišel v paradiz in tam sedel na svoj suknjič. Ko ga je sv. Peter skušal vreči ven, se je uprl in rekel: »Na svaje sukonce sedim!«. Motiv premetenca, ki se mu je posrečilo preliščiti celo sv. Petra in se vtihotapiti v paradiz, smo zabeležili tudi mi leta 1961 v Vodnjanu (op. urednika: Že v slovenskih pripovedkah o *Kurentu*, zapisanih 1858. Glej Jakob Kelemina, Bajke in povesti slovenskega naroda, Celje: Družba sv. Mohorja 1930, str. 60, 64), in sicer na koncu dolge pripovedi *Pipita bon sulda* ('Dobri vojak Pipita') našega glavnega informatorja Giuseppea Moschenija; isti motiv pozna tudi Antonio Ive v svojih bajkah, najdemo pa ga prav tako v nekaterih drugih italijanskih krajih (gl. Oretti, 1993: 164–165 in 210).

⁹ Hrvaški pojav je tudi to, da samoglasnik /e/ ni izpadel. Slovnica Težak – Babić, 1992, sicer pravi (str. 55), da t. i. »nepostojano e izpada tudi v hrvaščini«, in navaja za to mnogo primerov, kot npr. *Osredek — Osretka, Kumrovec — Kumrovca* itn., dovoljuje pa nekatere ustaljene oblike z ohranjenim e: *Maček — Mačeka, Slavček — Slavčeka*. Oblikam z ohranjenim e lahko dodamo celo vrsto drugih: *Geček — Gečeka, Janaček — Janačeka, Jelinek — Jelineka, Košiček — Košičeka, Pašiček — Pašičeka, Režek — Režeka, Veček — Večeka, Zebec — Zebeca*, substandardno *pesek* 'majhen pes' — *peseka, volek — voleka, zubek — zubeke* itn.

¹⁰ T. i. akanje se v Krhotinah dobro vidi: *pasvetnega* (str. 30), *dačakale* (str. 170), *Bažjo* (str. 171), *dama* »doma« (str. 181), *pagajneč* (str. 292). To je ena od značilnosti več govorov v Gorskem kotarju, kakor tudi sosednjih slovenskih (Barac – Grum, 1993).

in docela v lokalnem narečju. To božično pesem družina Željke Čorak že dolgo pozna, pejejo jo na sveti večer, nihče drug pa zanjo ne vé in je ni še nikoli slišal. Takole se glasi:

*Na sveti večer je ven šla
Ena zvezda je videt bla.
Od nje je šeu Balon profet¹¹
Prerokovau dolgo poprek:
Da bode došla
Ena lepa zvezda.
Da bode došla
Ena lepa zvezda.*

*In ta zvezda je nisko šla,
Še jače kot sonce je svetilo.
Kad vidjo to kralje trije,
Za to se jako vesele.
Zdaj vidjo da je res
Bog došeu iz nebes,
Zdaj vidjo, da je res
Bog došeu iz nebes.*

*Gašpar kralj iz Indije,
Baltazar kralj iz Napulja,¹²
Melkior z Topije je,
In pošli skupaj vsi trije.
In tako idejo
Za zvezdo naprvo.
In tako idejo,
Za zvezdo naprvo.*

*Nad štalco tam stoji le to
Kaj bode to? — pravijo.*

*Tamo mi idemo,
Ak ide naprvo.
Tam mi odemo
ak ide naprvo.¹³*

*> Vuoščen van, vuoščen
Svijete Tri Krajle,
Ku ste ih lejtas dočakale,
Da be ih še več lejti,
Zdravi no vesijeli,
Tousti no debijeli,
Da be taku dougu ževejli,
Da be v nebijesa zletejli. >¹⁴*

¹¹ Avtorica domneva, da je *Balon* pravzaprav *Balaam* in dodaja, da ji je bila ta »ljudska ikonografska izpopolnitev« (»pučko ikonografsko usavršavanje«) izredno všeč. Mislimo, da gre za ljudsko etimologijo oz. motivacijo.

¹² Za Napulj misli avtorica, da gre mogoče na Nepal, ne navaja pa razlogov za to domnevo.

¹³ Avtorica komentira: »Pike stojijo na mestu dveh stihov, ki sta se izgubila že v mojem času; ne spominjamo se jih in nimamo več koga vprašati.« (str. 169).

¹⁴ Obstaja tudi, tako pravi Željka Čorak, »odrasla« varianta: »Da be gnado Bažjo zaslužele!« (str. 171).

Prepričani smo, da je bilo vredno v kratki sintezi predstaviti slovenske prvine v najlepšem delu Željke Čorak in tako opozoriti na številne stike med dvema narodoma, dvema jezikoma, dvema kulturama, obenem pa pokazati njihovo vrednost v bogatem svetu avtoričinih reminiscenc in evokacij. Upamo, da bo ta naš skromni prispevek spodbudil zanimanje drugih, bolj poklicanih poznavalcev.

Literatura

- Barac – Grum, V. (1993). Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskem kotaru. Rijeka.
- Bošković, I. (1997). Prozna vremena. Osobni abecedarij. Zagreb, str. 57–59.
- Maroević, T. (1994). What a Kaleidoscope — Željka Čorak Krhotine (»Fragmenta«). The Bridge 3. Zagreb.
- Oretti, L. (1993). Antonio Ive, Fiabe istriane. Edizione critica a cura di Laura Oretti. Gorizia.
- Šafranek, I. (1988). Lichen de ruines (A propos du livre de Željka Čorak, Débris). Most — Le pont, 3–4. Zagreb, str. 222–227.
- Škunca, A. (1995). A Tender Book of Hard Resistance: Željka Čorak interviewed by Adriana Škunca. The Bridge 9–10. Zagreb, str. 131–132.
- Tekavčić, P. (1997). O nekim problemima u jeziku suvremenih hrvatskih nefikcionalnih pisaca (na tekstovima Željke Čorak). Filologija 28. Zagreb, str. 35–45.
- Tekavčić, P. (1998a). Italianismi nella prosa non narrativa croata contemporanea (sulle opere di Željka Čorak). Linguistica 38/2. Ljubljana, str. 149–155.
- Tekavčić, P. (1998b). Tvorba riječi u jednom zanimljivom korpusu. Prav tam, str. 157–166.
- Tekavčić, P. (1998c). Plurilinguismo nelle opere di una eminente personalità della cultura croata contemporanea (Željka Čorak). Incontri linguistici 21. Pisa – Roma, str. 173–180.
- Težak, S. — Babić, S. (1992). Gramatika hrvatskoga jezika. Zagreb.

Pavao Tekavčić

UDK 821.163.42.09 Čorak Ž.

SUMMARY

SLOVENIA IN ONE OF THE MOST BEAUTIFUL TEXTS OF CONTEMPORARY CROATIAN NON-NARRATIVE LITERATURE

The best known and most beautiful work of the great Croatian art historian and writer, translator, essayist and critic Željka Čorak, *Krhotine* (Zagreb 1991) is a poetic-philosophic-artistic remembrance of the past (the 19th and beginning of the 20th century) at Prezir (in Gorski kotar, close to the Croatian border with Slovenia): of family members, the ambiance, the way of life, the spiritual and material culture (also scientifically analysed), the rich family library, etc. Slovenia is strongly present throughout the text: the author's partly Slovene back-

ground, the immediate vicinity of Prezir to the Slovene border, constant contacts among people, sending a number of children from Prezir to schools to Kočevje and Ljubljana, the numerous Slovene books in the rich family library, similarity of dialects, Slovene words in the local dialect, Christmas and New Year songs. All this makes it worthwhile to bring the Slovene component in the beautiful text of *Krhotine* to the attention of Slovene intellectuals.